बहादुर शाह उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
गणेश राई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री गणेश राईले **बहादुर शाह उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन,** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा परिश्रमपूर्वक तयार गर्नुभएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६४/ ०५/

....

(**उपप्रा. कृष्णप्रसाद आचार्य**)

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

मितिः २०६४/०५/

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र श्री गणेश राईले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको **बहादुर शाह उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन–समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	**प्रा. घनश्याम उपाध्याय** (विभागीय प्रमुख)	....
२.	**प्रा. मोहनराज शर्मा** (बाह्य परीक्षक)	....
३.	**उपप्रा. कृष्णप्रसाद आचार्य** (शोधनिर्देशक)	....

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य एक गहन र कठिन विषय हो । आधुनिक साहित्यको नवीन विधा उपन्यास कृतिको कृतिपरक अध्ययन गरी सही निष्कर्ष निकाल्नु पनि आफैमा कठिन कार्य थियो । यस्तो कठिन कार्य पनि आदरणीय गुरुहरूको अमूल्य सल्लाह, सुझाव, साथीहरूको उत्प्रेरणा र आफ्नो रुचि एवम् लगनले सहज बनाउन मद्दत मिल्यो । स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको यस शोधपत्रलाई पूर्णता दिने क्रममा सल्लाह, सुझाव र सहयोग गर्नुहुने सबैप्रति म कृतकृत्य छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखनको आरम्भदेखि अन्त्यसम्म जस्तोसुकै व्यस्त अवस्थामा पनि समय निकालेर आफ्नो अमूल्य सल्लाह र सुझाव साथ शोधनिर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु उपप्रा. श्री कृष्णप्रसाद आचार्यप्रति म प्रथमतः कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यस्तै शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा आफ्ना विविध कार्य व्यस्ततालाई पर्वाह नगरी आफ्नो अमूल्य समय निकाली निर्देशन, सुझाव तथा सल्लाह दिई उत्प्रेरित गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा. श्री घनश्याम उपाध्याय एवम् सम्पूर्ण गुरुवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्ने अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसरी नै आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा ल्याइपुऱ्याउने पूज्य पिता कुवीरधन राई र माता तिर्थमाया राईप्रति म आजीवन ऋणि छु । त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्न हौसला दिनुहुने आदरणीय भिनाजु बलबहादुर राई र राजनकुमार वनप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधकार्यमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने पुष्प चौलागाईं, टेकराज शर्मा, चेतनाथ त्रिपाठी, नवराज सुवेदी, कृष्णबहादुर बस्नेतप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु र शुद्धसँग चाँडो टङ्कन गरिदिने नेचर कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरकी नैना जी.सी.प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

मितिः २०६४/०५/ /

शोधार्थी

....

गणेश राई

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचयङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.–६

१.१ **शोधशीर्षक** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.२ **शोधपत्रको प्रयोजन** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.३ **समस्याकथन** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.४ **शोधकार्यको उद्देश्य** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.५ **पूर्वकार्यको समीक्षा** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.६ **शोधकार्यको औचित्य** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.७ **शोधकार्यको सीमाङ्कन** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.८ **सामाग्रीसङ्कलन विधि** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.९ **शोधविधि** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

१.१० **शोधपत्रको रूपरेखा** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

दोस्रो परिच्छेद : सुन्दरप्रसाद शाह 'दु:खी'को जीवनी र उपन्यास लेखनका बीच अन्तः सम्बन्ध ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.–१९

२.१ **सुन्दरप्रसाद शाह 'दु:खी'को सङ्क्षिप्त परिचय** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.१ **वंशावली** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.२ **सुन्दरप्रसाद शाहको जन्म तथा जन्मस्थान** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.३ **विवाह तथा सन्तान** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.४ **शिक्षा दीक्षा** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.५ **साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.६ **लेखन आरम्भ तथा प्रकाशन** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.७ **पेसागत संलग्नता** ङ्कचचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.८ **रुचि तथा स्वभाव** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.१.९ **सम्मान तथा पुरस्कार** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२ **सुन्दरप्रसाद शाह 'दुःखी'को व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१ **साहित्यिक व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१.१ **कवि व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१.२ **नाटककार व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१.३ **कथाकार व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१.४ **उपन्यासकार व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१.५ **सम्पादक व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.२.१.६ **साहित्येतर व्यक्तित्व** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.३ **सुन्दरप्रसाद शाह 'दुःखी' को जीवनी र उपन्यास लेखनको अन्तः सम्बन्ध** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.४ **उपन्यासकार 'दुःखी'को औपन्यासिक यात्रा** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.४.१ **पहिलो चरण** (२०४०-२०५२ **सम्म**) ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

२.४.२ **दोस्रो चरण** (२०५२ **देखि हालसम्म**) ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

तेस्रो परिच्छेद : उपन्यासको सैद्धान्तिक मान्यता तथा नेपाली ऐतिहासिक उपन्यासको परम्परा ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.–३०

३.१ **उपन्यास शब्दको व्युत्पत्ति र कोशीय अर्थ** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

३.२ **उपन्यासको परिभाषा** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

३.३ **उपन्यासको स्वरूप** ङ्कचचद्वच! ख्वद्वण कचण थद्व घङ्गद्दञथङ्गघ.

३.४ **नेपाली ऐतिहासिक उपन्यासको परम्परा** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

चौथो परिच्छेद : औपन्यासिक तत्त्वको आधारमा 'बहादुर शाह' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.**–८६**

४.१ **'बहादुर शाह' उपन्यासको संरचना** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.१**बाह्य संरचना** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.२ **उपन्यासको शीर्षकीकरण** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३ **आन्तरिक संरचना** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.१ **कथानक** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.१.१ **कथानकको स्रोत** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.१.२ **कथानकका आवश्यक उपकरणहरू** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.१.३ **कथानकको आङ्गिक विकास**ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.१.४ **कथानकको ढाँचा** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.२ **चरित्रचित्रण** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.२.१ **प्रमुख पात्रहरू** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.२.२ **सहायक पात्रहरू** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.२.३ **गौणपात्रहरू** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.३ **पर्यावरण** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.४ **दृष्टिबिन्दु** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.५ **सारवस्तु** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.१.३.६ **भाषा** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.२ **उपन्यासमा कल्पनाको प्रयोग** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.३ **सुन्दरप्रसाद शाह 'दुःखी'को समग्र साहित्यिक मूल्याङ्कन**ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

४.४ **निष्कर्ष** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.–९१

५.१ **उपसंहार** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

५.२ **निष्कर्ष** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

५.३ **सम्भावित शोधशीर्षकहरू** ङ्चचद्वच! ख्द्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्ञथङ्गघ.

सन्दर्भसामग्री सूची